

Bölüm 7

RUS İŞGALİNE GİDEN SÜREÇTE TÜRKMENLERİN HİVE HANLIĞI İLE OLAN SİYASİ VE ASKERİ MÜNASEBETLERİ

Aysel ERDOĞAN¹

GİRİŞ

Türkmen² tabirinin X. Yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul eden Oğuzları Müslümanlardan ayırt etmek için kullanıldığı, "Türke benzer, Müslümanlığı kabul eden Oğuzlar veya konar- göçer Türk" gibi çeşitli anlamlara geldiği belirtilmiştir. Bu isim Oğuzlar tarafından özellikle IX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Sümer, 2002, s. 607-608; Gömeç, 2011, s. 285)³. V.V. Barthold Karlukların da başlangıçta Oğuzlar gibi Türkmen olarak adlandırıldıklarını ve Türkmen adının ilk kez kaynaklarda X. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlandığını belirtmiştir (Barthold, 2011, s. 88). Togan, Türkmenlerin kökeni ile ilgili olarak "Oğuz oldukları halde gayrisiyasi kalan uruklara "Türkmen" adı verilmiştir. Şimdiki Türkmen heyetinde yine eski siyasi Oğuz yığınlarının İran ve Horesan'daki vakayie iştirak ettikten sonra Moğollar ve Safeviler çağında eski yurtlarına dönüp gelmiş olanları da vardır. Türkmenler, "9.asır vakayinde olduğu gibi şimdide savaştı bir kavim olarak kendini gösteriyorlar" demiştir (Togan, 1981, s. 74-74). Oğuz boylarından olan Türkmenler, Büyük Selçuklu İmparatorluğu önderliğinde, sonrasında Moğollar'ın önünden kaçarak Orta ve Yakındoğu'ya giden Oğuz Türklerinin geride bıraktığı unsurlardan meydana gelmiştir (Sümer, 1992, s. 121; Saray, 1988, s. 661). XIX. Yüzyılın ilk yarısında Türkmen şehirlerini ziyaret eden ve Türkmenler hakkında detaylı bilgiler veren Burnes ise Türkmen adının kökeninin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, ayselerdogan@osmaniye.edu.tr

² Ebu'l Gazi Bahadır Han Oğuz kabilelerine "Türkmen" denilmesinin sebebini "Bütün kavimlerin içinde Türkmen'e en yakın oturanlar Hitay, Kanklı ve Naymanlardır. O kavimler Türkmenin geri kalanını yağmalamaya başladılar... Maveraünnehir'e giden Türkmenlere Tacikler önceleri Türk derlerdi... Türkmen yurdu-na gelip oturan kavimlerden Maveraünnehir'e tutsak ve tüccarlar gelmeye başladı. Tacikler onları gördü ve (onlara) "Türk" dediler, önceki Türklere "Türkmanend" diye ad koydular. Onun anlamı "Türke benzer"dir. Sıradan halk "Türkmanend" diyemediğinden "Türkmen" dedi (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1996:251).

³ Oğuzlara Türkmen denilmesi ile ilgili Şeşen çalışmasında "Bunlara bu ismin verilmesinin şöyle bir hikayesi vardır. Zü'l- Karneyn Semerkand'ı geçip Türk ülkeleri üzerine yürüdüğü sırada Türklerin hükümdarı Su adında biriydi... Hısn-su, Balasagun yakınındadır... Kınık, Salgur, Halaç Türkmendirler" şeklinde açıklamıştır. (Şeşen, 1985: 29).

KAYNAKÇA

- A Narrative of the Russian Military Expedition To Khiva Under General Perofski in 1839, (1867). Translated from the Russian fort he Foreign Departmant of the Government of India, Calcutta.
- Annaberdiyev, Ahmet- Necef, Ekber, N. (2003). Hazar Ötesi Türkmenleri, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Annaberdiyev, D., (2012). "XIX. Yüzyıl Seyahatnamelerinde ve Askeri Anlatılarda Türkmenlere Atfedilen Atasözleri", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, 513-530.
- Annapesov, M. (2003). "The Khanate Of Khiva (Khwarazm)", *History of Civilisation of Central Asia*, Unesco Publishing, Vol. 5, 1996, 56- 73.
- Annapesov, M. (2003). "The Turkmens, History of Civilisation of Central Asia, Unesco Publishing, Vol. 5, 127- 141.
- Ataniyazov, S. "Türkmen Boylarının Geçmişi, Yayılışı, Bugünkü Durumu ve Geleceği, *bilig*- 10, 99, ss. 1-31.
- Barthold, V.V. (2011). Orta Asya Türk Tarihi Dersleri, Çev. Hüseyin Dağ.
- Barthold, V.V. (2010). Orta Asya Tarih ve Uygarlık, , İstanbul: Selenge.
- Bayur, Yusuf H. (1950). Hindistan Tarihi, Nadir Şah Avşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737- 1949), , Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bigi, Muhammed Z. (2005). Maveraünnehir'de Seyahat, İstanbul: Kitabevi.
- Blocqueville, Henri De C. (1986). Türkmenler Arasında, Çev. Rıza Akdemir, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- British Documents on Foreign Affairs, *The Near and Middle East* 1856-1914,(1985) Volume 11, doc.2, no. 358, 367, 68.
- Burnes, A. (1992). Travels into Bokhara: Being the Account of A Journey from India to Cabool, Tartary and Persia: Also, Narrative of A Voyage on the Indus From the Sea to Lahore, Vol.2, New Delhi: Asian Educational Services Reprint.
- Caferoğlu, A. (1988). Türk Kavimleri, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Curzon, George N. (1889). Russia in Central Asia in 1889 and the Anglo- Russian Question, Londra.
- Çelik, M. B. (2004). Firdevs'ül İkbale Göre Hive Hanlığı Tarihi ve Devlet Teşkilatı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 139s.
- Çelik, M. B. (2007). "Cengizli Hâkimiyet Anlayışını Değiştirme Girişimleri: Kongrat Hive Hanlığı Örneği", *Akademik İncelemeler*, C.2, S.1, 175- 187.
- Delice, T. B. (2017). "Mahtumkulu'nu Şiirleriyle Tanımak", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1., 81-101.
- Dinç, Ahmet, Güngör T. (2012). NyyazmyratHalow, "18. Asır Türkmen Şairi Azad'ın Türkmenlerin İktisadi ve Toplumsal Hayatına Dair Görüşleri, *Bilig*, Sa.60, 111-130.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han. (1996). Şecere-i Terakime, Haz. Zuhul Kargı Ölmez, Ankara: Simurg Yayınları.
- Gömeç, S. (2011). Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara: Akçağ.
- Hayit, B. (1975). Türkistan Rusya ile Çin Arasında: XVIII. XIX. Asırlarda Ruslar ve Çinlilerin İstila-ları Devrinde Türkistan Milli Devletleri ve Milli Mücadeleleri Tarihi, Otağ Yayınları.
- Hayit, B. (2004). Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Holdsworth, M. (1959). Turkestan in the Nineteenth Century, A Brief History of the Khanates of Bukhara, Kokand and Khiva, Central Asian Research Centre.
- Hopkirk, P. (1901). The Great Game, The Struggle for Empire in Central Asia, New York, NY, United State.
- İllyev, M. (2003). "1873- 1924 Döneminde Türkistan Türkmenlerinde Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayat", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kamalov, İ. (2011). Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.

- Kara, M. (2002). Hazar Ötesi Türkmenleri ve Türkmenistan, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.14, 235-236.
- Kayabalı İ.- Arslanoğlu, C. (1978). Orta Asya Türklüğünün Tarihi ve Bugünkü Durumu, Ankara: Kömen.
- Krausse, A. (1899). Russia in Asia: A Record and A Study 1558- 1899, London: Grand Richards.
- Kurat, A. N. (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mac- Gahan, I.A. (1995). Hive Seyahatnamesi ve Tarihi, Çev. Kolağası Ahmed, Haz. İ. Aka- M. Ersan, İzmir: Akademi.
- Markham, Sir Clements R. (1874). A General Sketch Of The History of Persia, London: Longman. Green.
- Mehmet Emin Efendi. (2000). İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat, Haz. Rıza Akdemir, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Meyendorff, C. (1840). Journey Of The Russian Mission From Orenburg To Bokhara, Translated by Colonel Monteith, Madras Engineers, Printed At The Spectator Press.
- Murav'yov, N. (1977). Journey To Khiva Through The Turkoman Country, London: Oğuz.
- Olufsen, O. (1911). The Emir of Bokhara and His Country, Journeys and Studies in Bokhara, (With a chapter on my voyage on the Amu Derya to Khiva), Published at the Expense of Carlsberg Fund Copyright.
- Ramazan, Ş. (1985). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Sabol, S. (2002). Orta Asya'da Rus- İngiliz Rekabeti, Çev. Nasuh Uslu, *Türkler*, C. XVIII, 2002, 587-595.
- Saray, M. (1990). Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler, 1775-1875, İstanbul: İ.Ü.
- Saray, M. (1993). Türkmen Tarihi, İstanbul: Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi.
- Saray, M. (1998). "Hive Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, 1998, 168-170.
- Saray, M. (2002). Rusya'nın Türkistan'da Yayılması, *Türkler*, C. XVIII, 577- 587.
- Saray, M. (1989). The Turkmens in the Age of Imperialism: A Study of the Turkmen People and Their Incorporation into the Russian Empire, Ankara: Turkish Historical Society Printing House.
- Sümer, F. (1992). Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destinleri, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Sümer, F.(2002). "Türkmenler", *DİA*, 41. Cilt., 607-611.
- Şeşen, R. (1985), İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- The Times, June 19, August 10, December 11, 1873.
- Turan G.- Dinç. A. (2015). Bolşevik Esaretinden Enerji İmparatorluğuna Türkmen İktisat Tarihi, Ankara: Gazi.
- Üstün, İ. S. (2000). "İran: Safevilerden Günümüze Kadar", *DİA*, C. XXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, .400-404.
- Vambery, A. (1864). Travels in Central Asia. Being the Account of a Journey from Teheran across the Turkoman Desert on the Eastern Shore of the Caspian to Khiva and Samarcand, London.
- Vambery, A. (1868). Sketches Of Central Asia (Additional Chapters on My Travels, Adventures and on the Ethnology of Central Asia, Philadelphia.
- Vambery, A. (2011). Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi, Çev. Abdurrahman Samipaşazade Abdülhalim, İstanbul: Bayrak.
- Vurgun, S.Y. (2013). "XIX. Yüzyılda Kongratlar Döneminde Hive Şehri", *Turkish Studies*, Volume 8/7, 765-781.
- Yalçınkaya, A. (2006). Sömürgecilik Pan- İslamizm Işığında Türkistan, Ankara: Lalezar.
- Yaman, A. (2016). "Tarihsel Süreçte Türkmenistan", *Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara, 1-53.
- Yeşilot, O. (2008), "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S. 36, Erzurum.

Tarih Araştırmaları II

- Yetiřgin, M. (2002). “Rusların Türkmen Topraklarını İstilaları”, *Türkler*, C. XVIII, 2002, 595-606.
- Yetiřgin, M. (2006). “Rusların Türk Toprakları zerinde Yayılmasının Sebepleri zerine Bazı Düřünceler”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 671-702.
- Yetiřgin, M. (2010). “Yirminci Asra Girerken Rusya ve Rusların Türklere Yaklaşımı”, *Bilig*, S.52, 195- 230.
- Wolff, J. (1837). *Researches and Missionary Labours Jews, Muhammedans and Other Sects*, Philadelphia: Philadelphia- O. Rogers.